

radnici-seljaci u tri opštine sr makedonije

kiril miljovski

makedonska akademija
za nauku i umetnostite,
skopje, jugoslavija

Radi osvetljavanja fenomena radnika-seljaka u SR Makedoniji, krajem 1980. provedena je anketa u Prilepu, Kavadarcima i Berovu. Iako ta tri grada ne predstavljaju prosek za Republiku, struktura zaposlenosti njihovih stanovnika specifična je utoliko što je tip radnik-poljoprivrednik tradicionalna pojava za Prilep, tip radnik-vinogradar za Kavadarce, dok u nedovoljno razvijenom Berovu nema mogućnosti da se stanovništvo masovno bavi nekim dopunskim zanimanjem.

Anketa je provedena u 50 domaćinstava u svakome od ta tri grada, a obuhvaćeni su svi odrasli zaposleni članovi. Prema rezultatima, broj zaposlenih u društvenom sektoru privrede ne odražava stepen razvijenosti opštine, jer je i u najrazvijenijoj opštini (Kavadarci) i u najmanje razvijenoj (Berovo) stopa zaposlenosti u društvenom sektoru približno jednaka (42,8% prema 42,7%). Delimično zaposlenih u poljoprivredi najviše je bilo u Prilepu, potom u Kavadarcima a najmanje u Berovu. Autor zaključuje da postoji odnos tzv. »stihijne kompenzacije«, tj. koliko je manji procenat zaposlenih u društvenom sektoru privrede, toliko je apsolutno i relativno veći broj zaposlenih u poljoprivredi kao dopunskoj djelatnosti.

Ispitujući strukturu dohotka osoba dvojnog zanimanja, autor je utvrdio da su za gradove Prilep i Kavadarce tipične bastardne profesije koje osiguravaju dva izvora dohotka, koji su kolikogod bili po visini skromni, u sveukupnosti veći od prihoda iz stalnog radnog odnosa u društvenom sektoru. Zaključno, autor iznosi da je društveni stav prema dvojnosti zanimanja protivrečan, a ponekad i negativan.

primljeno siječnja 1981.

I

→ Osim poljoprivrednih domaćinstava koja imaju mešoviti karakter jer uključuju i neagrarna zanimanja, postoje i gradska domaćinstva koja uključuju neki vid poljoprivredne delatnosti. U gradovima Makedonije ista su se domaćinstva, već po tradiciji, bavila neagrarnim i agrarnim zanimanjima da bi se ukupni dohodak približio egzistencijalnom minimumu. Između dva rata bili su česti slučajevi da isto biće vrši sukcesivno neku zanatsku delatnost, kao sitni vlasnik obrađuje komadić vlastite zemlje, a pojavljuje se privremeno kao najamni radnik kod drugih poljoprivrednika u radnoj vrški (»špici«) (npr. pri berbi sirovog opijuma i sl.).

Radi osvetljavanja fenomena radnika-seljaka, proveli smo u 1980. anketu u tri grada: Prilepu, Kavadarcima i Berovu. Stanovništvo tih gradova i opština, te broj i stopa zaposlenosti, vidi se iz sledeće tabele.¹⁾

Tabela 1

Stanovništvo i zaposlenost

	Prilep	Kavadarci	Berovo
a) Stanovništvo			
Grad (prema popisu iz 1981)	63.649	28.315	8.491
Opština	99.710	39.687	20.211
b) Zaposlenost			
Ukupan broj zaposlenih (procena za 1979)	20.000	10.000	4.000
Stopa zaposlenosti	19,1	26,3	19,1

Između ova tri grada, odnosno opština, postoje neke važne razlike: **Prilep** je treći po veličini grad u Republici, bliži se nivou srednje razvijenosti. Stanovništvo grada, po tradiciji, masovno se bavi proizvodnjom duvana, tako je tip radnik-poljoprivrednik redovita pojava.

Po broju stanovnika **Kavadarci** jeste grad srednje veličine (više od 20.000), po ekonomskoj razvijenosti ide u grupu razvijenih gradova, odnosno opština, a gradsko se stanovništvo bavi masovno jednim dopunskim poljoprivrednim zanimanjem — vinogradarstvom. Grad i opština **Berovo** imaju manji broj stanovnika (grad ima manje od 10.000, opština oko 20.000 stanovnika) i u ekonomskom pogledu idu u grupu nedovoljno razvijenih opština. Ne postoji neka poljoprivredna aktivnost kojom bi se gradsko stanovništvo masovno bavilo kao dopunskim zanimanjem i dopunskim izvorom dohotka.

Ova tri grada **ne** predstavljaju prosek u republici Makedoniji. Situacija u Berovu u pogledu dvostrukih zanimanja slična je stanju u jednoj polovini makedonskih opština, a situacija dvostrukih zanimanja tipa kao u Prilepu i Kavadarcima, slična je drugoj polovini opština (Republika ima 30 opština).

Anketa je obuhvatila 150 gradskih domaćinstava, po 50 domaćinstava u svakom gradu. Ukupan broj članova anketiranih domaćinstava iznosio je u Prilepu 217, ili prosečno 4,3 člana na jedno domaćinstvo; u Kavadarcima je ukupan broj članova iznosio 222 lica ili 4,4 člana na jedno domaćinstvo, dok je ukupan broj članova u Berovu iznosio 192 lica ili 3,8 članova prosečno na jedno domaćinstvo. Napravićemo ovde dve napomene: a) domaćinstva su u toj anketi gotovo sinonim za porodice; b) prosečni broj članova porodice u ovim gradovima manji je od prosečne veličine porodice u SR Makedoniji.

Tabela 2

Tipovi seljaka-radnika prema podacima ankete

	Prilep	Kavadarci	Berovo	Ukupno
Ukupan broj članova domaćinstava (1 + 2)	217	222	192	631
1. Radno sposobna lica	174	163	152	489
Zaposleni u društvenom sektoru grada	61	95	82	238
Zaposleni u zanatskoj radnji	—	3	6	9
Potpuno zaposleni u poljoprivredi	2	10	15	27
Delimično zaposleni u poljoprivredi	145	135	65	345
Na privremenom radu u inostranstvu	1	—	—	1
Otsutni (na školovanju, u vojsci i sl.)	50	31	42	123
Nezaposleni	107	23	7	137
2. Ostali	43	60	40	143

Iz ovog pregleda možemo zaključiti sledeće:

1. Broj zaposlenih u društvenom sektoru privrede u našoj anketi ne pokazuje stepen razvijenosti opštine, jer i u najrazvijenijoj opštini (Kavadarci) i u najmanje razvijenoj opštini (Berovo) stopa zaposlenosti u društvenom sektoru približno je jednaka (Kavadarci 42,8%, a Berovo 42,7% zaposlenih u društvenom sektoru od ukupno zaposlenih u anketiranim domaćinstvima). U stvarnosti, stopa zaposlenosti u opštini Kavadarci iznosi 26,3%, a u opštini Berovo 19,1%. Prilep koji je znatno razvijeniji od Berova ima manji procenat zaposlenih u društvenom sektoru od ukupnog broja lica u anketiranim domaćinstvima. Možda ćemo tu pojavu objasniti kategorijom radnika koja je delimično zaposlena u poljoprivredi.²⁾

2. Delimično zaposlenih u poljoprivredi (kategorija pod d) najviše je bilo u Prilepu (145 lica), potom u Kavadarcima (135), a najmanje u Berovu (65). To je upravo kategorija koja nas najviše zanima. Učešće ove kategorije radnika-poljoprivrednika iznosi u Prilepu 66,8%, u Kavadarcima 60,8%, u Berovu 39,8% od ukupnog broja stanovnika u anketiranim domaćinstvima. Iz pregleda se dobija utisak kao da postoji neki odnos »stihijne kompenzacije«: koliko je manji procenat zaposlenih u društvenom sektoru privrede (tj. u industriji i neagrarnim delatnostima), toliko je apsolutni i relativno veći broj zaposlenih u poljoprivredi kao dopunskom zanimanju. Međutim, ovaj odnos (koliko manji broj zaposlenih u x zanimanju, toliko veći broj zaposlenih u y zanimanju) daleko je od toga da deluje automatski. Za pojavu dvostrukih zanimanja, tj. za pojave fenomena radnika-poljoprivrednika, potrebne su takve grane poljoprivrede koje daju mogućnost dopunskog rada za duži period. U SR Makedoniji takve su grane voćarstvo (opštine Resen, Tetovo i još neke), riža (opština Kočani), povrće (opštine Veles, Đevđelija, Valandovo, Strumica), vinogradarstvo (opštine Kavadarci, Negotino, Đevđelija, Valandovo, Veles i dr.). Za sada nešto manje od polovine opština imaju povoljne uslove za razvoj tih dopunskih zanimanja poljoprivredom gradskih stanovnika i to su uglavnom razvijene opštine. Osim prirodnih uslova (zemlja, klima i sl.) i razvoj poljoprivredne tehnike i tehnologije mogu favorizirati ova bastardna zanimanja, kako to pokazuje slučaj Japana, a delimično i naša zemlja.

Tabela nam pokazuje da među anketiranim ili nema zaposlenih u zanatstvu, ili ih je veoma malo. Ovo je utoliko interesantnije što su između dva rata manji makedonski gradovi imali brojne obrtnike koji su se bavili samo zanatom (ređe) ili su kombinirali zanatsku i poljoprivrednu delatnost (češće), jer samo jedno zanimanje nije moglo da pokrije čak ni veoma skromne potrebe opstanka. Ti su zanati posle Oslobođenja nestajali pod impulsom razvitka industrije, ali mnogo više i mnogo češće zbog pogrešne politike opštine prema obrtnicima, koja je u njima gledala sitne buržuje koji će jednoga dana postati stvarni buržuji, ako se previše podržavaju ili premalo koče. Otsustvo kredita, nesigurnost radnih prostorija, preterano i sasvim proizvoljno odmeravanje poreza vodilo je tome da se ovaj sloj veoma proradio. Upada u oči i mali broj lica koji se isključivo bave poljoprivredom. Pojava je u toliko neobična što je znatan broj makedonskih gradova između dva rata bio agrarno-zanatski, a ovo su gradovi sa znatnim brojem domaćinstava koja su osigurala svoju egzistenciju isključivo od poljoprivredne delatnosti.

Naposletku pada u oči i znatan broj nezaposlenih (137) u svim anketiranim porodicama u ta tri grada: 21% od ukupnog broja članova anketiranih porodica. Broj registriranih lica iznosio je u Makedoniji oko 110.000, što je samo 5,7% u odnosu na ukupno stanovništvo. Razlike potiču odatle što »neangažirani« u anketiranim porodicama nisu svi registrirani kao nezaposleni, a neki to uopšte i nisu. Radi se o jednom broju žena koje su se unapred opredelile da budu domaćice iz različitih razloga (slaba kvalifikacija i nedovoljnost radnih mesta čak i za kvalificirana lica destimuliraju »neangažovana« lica da se registriraju kao nezaposleni).

II

Sledeće je pitanje kakav dohodak ostvaruju pojedine kategorije zaposlenih iz dvostrukih zanimanja. Pretpostavimo li da je ukupan dohodak koji se ostvaruje od rada u socijalističkom privrednom i neprivrednom sektoru i od dopunskog rada u privatnoj poljoprivredi = 100 (zanemarićemo dopunske prihode iz zanatskog rada, odnosno privremenog rada u inostranstvu, jer su takva domaćinstva u neznatnom broju), učešće će dohotka iz dopunskog rada u poljoprivredi biti kako je prikazano u tabeli 3.

Tabela 3

Učešće dohotka iz dopunskog rada u poljoprivredi u ukupnom dohotku

Gradovi	% dohotka iz poljoprivrednog rada	Broj domaćinstava
Prilep	od 0—10	2
	od 10—20	6
	od 20—30	16
	iznad 30	26
Kavadarci	od 0—10	5
	od 10—20	5
	od 20—30	8
	iznad 30	32
Berovo	od 0—10	32
	od 10—20	4
	od 20—30	7
	iznad 30	6

Tabela pokazuje da je u Prilepu i Kavadarcima mali broj mješovitih domaćinstava koja ostvaruju neznatne prihode iz dopunskog rada u poljoprivredi. Od pedeset anketiranih, samo 8 domaćinstava u Prilepu i 10 domaćinstava u Kavadarcima ostvaruju od poljoprivrede prihode do 20% njihovog ukupnog dohotka. U Berovu je upravo ova kategorija najbrojniji: 36 domaćinstava ostvaruju do 20%, a unutar ove kategorije 32 domaćinstva postižu prihod od dopunskog poljoprivrednog rada do 10% ukupnog dohotka.

Slika je obratna u grupi domaćinstava koji ostvaruju znatnije prihode iz dopunskog rada u poljoprivredi. Broj tih domaćinstava iznosi u Prilepu 16 (prihodi od 20—30%), odnosno 26 (prihod iznad 30%), ili ukupno 42 porodice od 50 anketiranih ostvaruju od dopunskog poljoprivrednog rada prihode koje se kreću od 20—30% njihovih ukupnih dohodaka. U Kavadarcima tu grupu predstavljaju 40 domaćinstava i oni ostvaruju prihode koji se kreću od 20—30% i od 30—75% njihovih ukupnih prihoda. Ta je kategorija neznatna u Berovu jer je predstavljaju samo 13 domaćinstava. Zaključak iz ovih podataka mogao bi da bude da su za gradove Prilep i Kavadarci tipična dvostruka zanimanja i bastardne profesije koje osiguravaju i dva izvora prihoda. Koliko god bili ovi izvori skromni, u svome su zbiru veći od prihoda koji potiču samo iz radnog odnosa u društvenom privrednom i neprivrednom sektoru. Ako se uzmu u obzir samo ona domaćinstva koja iz dopunskog rada ostvaruju prihod iznad 20%, onda su ona predstavljena u Prilepu sa 82%, u Kavadarcima sa 80% i u Berovu samo 16% anketiranih domaćinstava.

Kakav je odnos javne vlasti prema ovoj vrsti zanimanja, kada je rad izvan agrara glavni rad i u pogledu radnog vremena i u pogledu veličine dohotka? U principu je deklarativno-pozitivan, u praktičnoj politici — protivrečan, ponekada negativan.

Uzmimo na primer proizvodnju duvana. Ona angažuje oko 100.000 radnika sa punim radnim vremenom, što iznosi oko 25% ukupne radne snage angažirane u socijalističkom sektoru. Obim proizvodnje varira u zavisnosti od otkupnih cena koje se određuju na pogrešan način. Pre rata ustanovio se odnos 1 kg duvana = 20 kg kukuruza. Taj proizvoljan odnos ostao je važiti i posle rata. U međuvremenu nastale su krupne promene u produktivnosti rada i prinosa po hektaru. Prinosi po hektaru za kukuruz porasli su za 400%, prinosi po hektaru u duvanu porasli su za oko 16%, ali se otkupne cene još i sada orijentiraju prema ovom nesrećnom, pogrešnom srazmeru. Posledicu su opadanje proizvodnje duvana, porast nezaposlenosti, smanjeni standard proizvođača, izgubljene devize za zajednicu, smanjeni prihodi budžeta itd.

U proizvodnji jabuka, drugog voća i povrća, odsustvo sigurnosti u plasmanu destimulira širenje tih kultura, iako po potrošnji tih proizvoda po stanovniku Jugoslavija znatno zaostaje za razvijenim evropskim zemljama. Trgovina ne želi rizike kakvih, zbog kvarljivosti, nosi plasman nekih poljoprivrednih proizvoda. Osim toga naša trgovina traži znatne zarade uz malo napora. Odnos prometnih organizacija destimulira daljnje razvijanje tih grana poljoprivrede gde se najlakše angažira dopunsko radno vreme.

Postoje i izvesne razlike u ocenjivanju koristi ovoga rada. Na mikroekonomskom nivou smatra se da je interes i zalaganje za matičnu radnu organizaciju društvene privrede toliko slabiji koliko je intenzivniji interes i zalaganje za individualno ili privatno gospodarstvo. Zaboravljaju se tehničke promene koje su u međuvremenu nastale i koje smanjuju stepen fizičke iznurenosti u radu i u industriji i u poljoprivredi.

Ako se radnici u industriji sve manje fizički iscrpljuju i sve više psihički umaraju i duhovno otupljuju, onda poljoprivredni rad može da znači dopunsko trošenje fizičke radne snage, no i psihičku kompenzaciju za zatupljivost industrijskog rada. Mi još nismo izmerili i uporedili suprotne efekte dvostrukog rada, ali se čini da je izvan spora korisnost umerenog dopunskog rada u nekim poljoprivrednim zanimanjima.

Kakva je budućnost dvostrukih zanimanja? Njihov najmasovniji oblik u Makedoniji danas je onaj koji je vezan za proizvodnju duvana kao dopunsko ili glavno zanimanje. Taj će oblik nestajati u onoj meri u kojoj se privreda ove Republike bude razvijala i, konkretnije, u onoj meri u kojoj **zaposlenost** u društvenom sektoru privrede bude rasla. Nisu klimatski i pedološki uslovi ono što odlučujuće pothranjuje veliku proizvodnju duvana (oko 50% ukupne proizvodnje u SFRJ), nego su to velike rezerve radne snage u gradovima i selima Makedonije, koje izvan proizvodnje duvana ne mogu naći zaposlenje. Niske otkupne cene i po zdravlje štetan rad vezan za ovu vrstu proizvodnje glavni su razlozi koji će uticati da se ovaj rad napusti čim se ukaže prilika da se radna snaga drugde zaposli. Ovo ne mora neminovno dovesti do ukupnog smanjenja dopunskog rada u poljoprivredi, jer je posle rata stalno rasla proizvodnja voća, povrća, grožđa i dr. koja se vrši u znatnoj meri od domaćinstava mešovitog tipa, pa će porast broja mešovitih domaćinstava koje se bave proizvodnjom voća i povrća, nadomestiti buduće smanjenje broja proizvođača duvana.

Bilješke:

- 1) Podaci su uzeti iz popisa stanovništva i stanova u 1981. Stopa zaposlenosti data je kao odnos broja zaposlenih u **društvenom sektoru** prema ukupnom broju stanovništva. Zaposlenost u privatnoj poljoprivredi ne uzima se u obzir, pa je zbog toga ukupan broj zaposlenih manji nego što bi bio, ako se uzme u obzir ukupna zaposlenost u društvenom i privatnom sektoru privrede.
- 2) Anketari su ispitivali samo domaćinstva s dvostrukim zanimanjima, ok su izbjegnuta domaćinstva sa isključivo neagrarnim zanimanjima.

Kiril Miljovski:

Workers-Peasants in Three Communes in the Socialist Republic of Macedonia

Summary

An enquiry was carried out in 1980 in Prilep, Kavadarci and Berovo with the purpose of casting more light on the phenomenon of the worker-peasant in the SR Macedonia. Although those three towns are not an average for the republic, the occupational structure of their inhabitants is specific. The worker-peasant is a tradition in Prilep, and the part-time grape-grower in Kavadarci. Insufficiently developed Berovo does not make it possible for large numbers of town inhabitants to have an additional occupation.

The enquiry was carried out in 50 households in each of those three towns, and it included all the adult employed household members. According to the results obtained, the number of those employed in the socialist sector of the economy does not reflect the degree of development of the commune, as the rate of employment in the socialist sector is more or less the same both in the most developed commune (Kavadarci — 42.1%) and in the least developed one (Berovo — 42.7%). There were most workers-peasants in Prilep, then in Kavadarci, and least in Berovo. The author established that bastard of so-called «unorganized compensation», i.e. the smaller the percentage of those employed in the socialist sector of the economy, the larger, absolutely and relatively, the number of those employed in agriculture as an auxiliary occupation.

Examining the income structure of persons with a double occupation, the author established that bastard professions are typical for the

Рабочие-крестьяне в трех общинах СР Македонии

Резюме

Для правильной оценки феномена рабочий-крестьянин в конце 1980 г. проведен опрос в трех городах СР Македонии (Прилеп, Кавадарци и Берово). Хотя показатели этих трех городов не принято считать за среднюю величину Республики, в структуре занятости населения этих трех городов отмечаются специфические особенности поскольку тип рабочий-крестьянин является традиционным явлением в городе Прилепе, рабочий-виноградарь в г. Кавадарци, тогда как в недостаточно развитом городе Берово отсутствуют условия для дополнительного занятия городского населения принятого в массовом масштабе.

Анкетой охвачено 50 домохозяйств в каждом из этих трех городов, в которых приняли участие все взрослые работающие члены хозяйства. Результаты опроса показали, что численность лиц занятых в общественном секторе народного хозяйства не является показателем уровня общин, так как в самой развитой общине (Кавадарци) и мало развитой общине (Берово) численность лиц занятых в общественном секторе приводит к почти одинаковой доле занятости (42,8% к 42,7%). На первом месте обнаружено число занятых лиц в сельском хозяйстве в Прилепе, затем г. Кавадарци а меньше всего в городе Берово. Автор указывает на наличие „стихийной компенсации“ ставящей процент занятых в зависимое положение: насколько процент занятых в общественном секторе хозяйства ниже, настолько процент абсолютно-относительного числа занятых в сельском хозяйстве как дополнительной деятельности — выше.

Анализируя структуру доходов лиц с двойной деятельностью автор пришел к выводу, что в городах Прилепе и Кавадарци типичными являются побочные профессии

towns of Prilep and Kavadarci. They ensure two sources of income, which however modest in amount, are higher when added up than the income from a permanent job in the socialist sector. The author concludes that the general attitude of our society (local or broader level) towards double occupation is contradictory, and sometimes negative. ●

обеспечивающие два источника доходов, которые не смотря на их скромный уровень, в общих доходах выше доходов реализованных постоянным занятием в общественном секторе. В заключении автор показывает противоречивые иногда даже и отрицательные позиции общества к двойной деятельности. ●